

EVANGELICKÉ MODLITEBNÍ KNIHY 18. A 19. STOLETÍ A ČESKÁ BIBLIE

Protestant Prayer Books from the 18th and 19th Centuries and the Czech Bible

Sixtus Bolom-Kotari – Martina Bolom-Kotari

DOI: 10.17846/CL.2016.9.2.74-89

Abstract: BOLOM-KOTARI, Sixtus – BOLOM-KOTARI, Martina. *Protestant Prayer Books from the 18th and 19th Centuries and the Czech Bible*. The article focuses on Czech handwritten prayer books of protestant provenance from the 18th and 19th century. It analyzes the form and sources of inspiration, especially the Biblical quotes, paraphrases and references. Special attention is paid to illustrations of manuscripts in relation to strict protestant requirements on visuality. According to the analysis of selected sample of prayer books, the paper represents their typical structure and typology of contained prayers. The topics of prayer books belong to wider social context, whether general – mentality and devotion of population being of non-Catholic confession; or specific – in search of “Czech national fine arts” at the Czechoslavic Ethnographic Exhibition held in 1895.

Key words: Bible, Prayer books, Reformation, Protestantism, Patent of toleration, 1781, Folk culture

Abstrakt: BOLOM-KOTARI, Sixtus – BOLOM-KOTARI, Martina. *Evanjelické modlitebné knihy 18. a 19. storočia a česká biblia*. Príspevok sa zameriava na české rukopisné modlitebné knihy protestantskej proveniencie z prelomu 18. a 19. storočia. Skúma ich podobu a inšpiračné zdroje, hlavne v prípade biblických citátov, parafráz a odkazov. Zvláštna pozornosť je venovaná obrazovej výzdobe rukopisov v súvislosti so striktnými protestantskými požiadavkami na vizualitu. Na základe rozboru vybraného vzorku modlitebných kníh predstavuje ich obvyklú štruktúru a typológiu použitých modlitieb. Tematika modlitebných kníh je zaradená do širšieho spoločenského kontextu, nech už všeobecného – mentality a zbožnosti obyvateľstva, hlásiaceho sa k nekatolíckym konfesiam, alebo špecifického – pri hľadaní „českého národného výtvarného umenia“ na Národopisej výstave československej roku 1895.

Klíčové slová: biblia, modlitebné knihy, reformácia, protestantizmus, Tolerančný patent, 1781, ľudová kultúra

Pobožnost večerní

Kterak ti mám děkovati, Bože můj! Za všechno to dobré, které jsi mi tohoto dne prokázal? Odkud mám vzítí citedlnost vděčnosti, která by tvé veliké, nezasloužené dobroty hodna byla? Odkud mám vzítí slova, kterými bych chválu tvou slušně zvěstovati mohl? – Jáť nemohu nic jiného říci, nežli: Ty jsi Otec můj, ty jsi Bůh lásky. Já ale sem ničemný a nehoden všeho toho milosrdenství a té věrnosti, kterou jsi mi prokázal. Ano, ani hoden nejsem, abych tebe Otcem nazýval. Jak mnoho dobrého jsi mi Bože můj tohoto dne prokázal! – Tys mě zachoval, tys

mi oděv a přibýtek daroval i tisíce neštěstí, které mě potkati mohlo, odvrátil jsi ode mne. Nyní tedy přísluší, abych se srdce svého tázal, jak sem tento den strávil! Zdaž sem se dnes lepším, nábožnějším a tebe hodnějším učinil? – Mám se tázati sebe samého, zdáž sem se ku křesťanské dokonalosti tak přiblížil, jako sem minulého dne ku konci života svého přišel? Pane, Pomocníče a Bože můj! Prosím tě o Ducha pravdivého předsevzetí, který by mi nedal dne tohoto skončiti, leč bych lepším a tobě milejším učiněn byl. Amen.¹

Česká reformace existovala v očích svých ctitelů jako takřka ideální svazek národa a bible. Od 15. století čerpal *národ* svou sílu z Písma, snažil se žít v jeho duchu, miloval čtení a vzdělání, přičemž jadrná a ušlechtilá řeč bible spolu s uměleckou formou tehdejších biblických rukopisů a tisků vedla prý čtenáře k ušlechtilé řeči a ušlechtilým vnějším formám. „Český národ se stává víc a více národem Písma a staví si ideálem krásnou církev, zbudovanou na základě Písma.“²

Ze zpětného dějinného pohledu evangeliků pozdního 18. a 19. století představovala doba před pádem protestantského stavovského státu a jeho reformačních ideálů v bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 vzdálený protější břeh. Sami stáli na břehu vyznačeném Tolerančním patentem Josefa II. z října roku 1781, který ve jménu osvětské svobody svědomí obnovoval některá práva nekatolíků. Dva protilehlé břehy českých dějin rozdělila řeka rekatolizace, protireformace, baroka, *temna*.³ Protestantská společnost mnoha způsoby usilovala o překlenutí dějinných břehů, o přenesení pochodně idealizované vzdělanosti a kultury ze zlatého věku Bible kralické do času nadějí pozdního osvícenství. Základem, zárukou a předpokladem kontinuity byly knihy. Pobělohorskí tajní nekatolíci museli pěstovat „kulturu četby“, protože jinak by se k nim obsah jejich víry prakticky nemohl dostat, nepočítáme-li předávání v rodinách a příležitostné působení tajných zahraničních emisarů. Zatímco katolíci (podle nutně schematického výkladu vymezujícího konfesní identitu) poslouchali kázání v kostele, evangelíci se definovali svým čtenářstvím. Ztráta knih pak mohla symbolicky znamenat i jejich „pokatolictví“.⁴

¹ Archiv Farního sboru Českobratrské církve evangelické (dále ČCE) Prosetín, rukopisná modlitební kniha, cca 1820, bez inv.č., titulní strana chybí. První část modlitby vychází z motivů biblických žalmů. Srov. BOLOM, Sixtus. *Tomáš Juren – toleranční doba na Vysočině a hudba srdce*. Tišnov 2008, s. 215. Následující studie pojednává o evangelických modlitebních knihách obecně. Opírá se však o studium a rozbor několika vybraných rukopisných modlitebních knih, kromě výše uvedené a dále zmíněných konkrétně o: Archiv autorů, *Modlitby horlivé z Písem svatých vybrané s dovolením císař[e] král[e] pro křesťana reformitského náboženství*, s.l., 1829; *Modlitby nábožné pro čest a chválu Boží a spasení duše*, s.l., 1848; Městské muzeum a galerie Polička: *Písně a modlitby evangelické*, sign. K 31, s.l., s.d.; *Modlitby roční evangelické*, sign. K 47, s.l., 1809; *Modlitby křesťanské od Jana Salatnay staršího kazatele Slova Božího v církvi evangelické hel[vetského] vy[znání]*, sign. K 63, s.l., s.d.; *Modlitby nábožné pro Čest a chválu Boží a spasení duše*, sign. K 66, s.l., 1841; *Modlitební knížka a žalmy Antonína Filipiho*, sign. K 67, s.l., s.d.

² HREJSA, Ferdinand. Bible a český národ. In *Bible a český národ*. Uspořádala Hana HUMLOVÁ. Brno 1935, s. 32-36.

³ Evangelíci označovali tuto dobu jako období protireformace. Další pojmy, jež dnes s oblibou používáme, jsou až mladšího data. Za pojem *temno* vděčíme A. Jiráskovi, rekatolizace je termín zavedený až v poválečné historiografii, termín baroko byl užíván v jiných souvislostech. Přesto si dovolíme pro navození kontextu užívat i těchto pojmů, které vystihují dnešní porozumění popisovanému období.

⁴ NEŠPOR, Zdeněk R. Lidové modlitební knížky 18. a 19. století. In *Růžová zahrádka. Rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století*. Olomouc 2009, s. 54; DUCREUX, Marie-Elizabeth. Kniha a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století. In *Literární archiv Památníku národního písemnictví*, roč. 27, 1994, s. 61-87. Srov. BOLOM-KOTARI, Sixtus. *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*. Praha 2016 [v tisku].

Ač se rukopisné modlitební knížky (vedle dalších žánrů náboženské literatury, zpěvníků, opisů částí bible, kázání, atd.) objevovaly v českém lidovém prostředí mezi tajnými nekatolíky v průběhu celého 18. století, jejich „zlatým věkem“ byl přelom 18. a 19. století. V té době zaujala modlitební kniha přední místo v lidovém křesťanství jako jeho charakteristický znak.⁵ Rozkvět rukopisných modlitebních knih má nejspíše přímou souvislost s josefínskými náboženskými reformami. V důsledku legalizace náboženské plurality bylo zapotřebí dostupného „nástroje zcirkevnění“ sloužícího k prohloubení konfesní identity jednotlivce, aby nezakolísal ve „veřejné diskusi“ nejen o protestantismu a katolicismu, nýbrž nyní již o víře samé, o náboženství, o Bohu.⁶ Z toho důvodu zřejmě mohly církve tolerovat i psané modlitby, odchylující se od pravověrného učení jednotlivých konfesí.⁷

Oproti jiným druhům náboženské literatury – bibli a jejím výkladům, ale především kancionálům užívaným při větších či menších shromážděních věřících – dostaly knihy modliteb podobu osobní literatury, která provázela soukromý život jednotlivce.⁸ Ustálení zvyku číst knihy v soukromí souviselo s nutností ukrývat náboženské přesvědčení v době pronásledování. Opatrný čtenář tehdy „k svému potěšení rád, ale však v soukromosti na větším díle buď v lesi aneb někde na poli čítával“.⁹ Proto se modlitby velmi často opisovaly, jednotlivci je toužili mít nejen vypůjčené, ale přímo doma stále při ruce. Zvláštní osobní, až citový vztah vznikl již způsobem vzniku rukopisné modlitební knihy, sepsané, ilustrované a svázané někdy „na zakázku“ podle požadavků budoucího majitele či (pravděpodobněji) majitelky, se jménem ve formě supralibros či exlibris nebo jen prostě zapsaným v úvodu, popřípadě závěru knihy.¹⁰

⁵ NEŠPOR, *Lidové modlitební knížky*, s. 47, 55.

⁶ Velmi podnětným by mohlo být další zkoumání vývoje, podoby a především funkce (nejen) rukopisných modlitebních knih v katolickém a evangelickém prostředí. V katolickém prostředí představovaly důležitý a funkční prvek barokní zbožnosti, pro obě konfese byly nástrojem praktického a dostupného uplatnění/vyjádření víry. Srov. HORÁKOVÁ, Lenka. *Vývoj novověkých rukopisně tradovaných modlitebních knih na území jižní Moravy*. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2010, s. 262-263. Systematické srovnání katolických a evangelických modlitebních knih se přímo nabízí badatelům jako lákavá výzva, není však cílem tohoto příspěvku.

⁷ V lidovém prostředí kalvínských církví byly obvyklé modlitby „pro užívání krve Ježíše Krista“, naznačující odchýlení od pravověrné kalvínské věrouky, která transsubstanciací, resp. konsubstanciací popírala. I když v užití pojmu „krve Kristovy“ můžeme spatřovat spíše zvyk, než teologicky uvědomělý výklad, mohli bychom předpokládat i námitky ze strany pastorů proti nepřesnému vyjadřování, které mohlo mást lid v učení se principům zvolené konfese. Někteří pastoři zastávali poměrně striktní puristické stanovisko, zatímco jiní většinou zaujímali liberálnější postoj, což svědčí o rozlišování funkce jednotlivých textů a přijetí modlitebních knih jako pomůcek osobní zbožnosti, které ovšem oficiální učení nemohou v ničem ohrozit. Srov. BOLOM-KOTARI, Sixtus. Pečeť, víra i pověra, věda i mystika. In *Folia Historica Bohemica*, roč. 28, 2013, č. 2, s. 329-340. Teologicky sporných pojmů a výkladů, evidentně vycházejících ze zvykového užívání a jejich běžného synonymního zaměňování, bychom ostatně našli vícero, např. v označení Večeře Páně jako přijímání či Svátosti velebné. Nakonec otázka reálné Kristovy přítomnosti a dějů probíhajících během vysluhování Večeře Páně byla již jádrem sporů mezi reformátory Lutherem a Zwinglim, později Kalvinem, řešila se v dalších staletích a dodnes není úplně vyjasněna. Srov. LOHSE, Bernhard. *Epochy dějiny dogmatu*. Praha 2010, s. 145 an.; PÖHLMANN, Horst Georg. *Kompendium evangelické dogmatiky*. Praha 2002, s. 321 an.

⁸ BURIAN, Iļa – MELMUK, Jiří – MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva (edd.). *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 5*. Praha 1996, s. 295.

⁹ BOLOM, *Tomáš Juren*, s. 41.

¹⁰ Ústřední archiv ČCE, sbírka rukopisů, sign. 185 (*Nabožné Křesťanské Modlitby Sebrané ze Slova Božjho dle Řádu hev. vyz. pro pohlawy ženské. 1828*), jméno majitelky (*Anna Nickowa*) vyraženo na vazbě knihy jako supralibros; Městské muzeum Polička, sbírka rukopisů, p.č. 3365 (*Modlitby křesťanské od Jana Salatnaya starssjho...*), jméno majitelky a její domovské obce (*Anna Dus z Wřešť*) spolu s vročením 1843 je vepsáno

Obsah evangelických modlitebních knih

Podoba evangelických rukopisných modlitebních knih bývá odvozena od modlitebních knih tištěných, šlo buď o jejich přímé opisy, nebo kompilace z více zdrojů včetně dalších druhů náboženské literatury. Autoři však přistupovali ke svým předlohám více či méně kreativně, a to jak v obrazové, tak i textové složce, takže můžeme hovořit o originálních autorských dílech. Z celé řady tištěných modlitebních knih se těšily popularitě vzácné staré předbělohorské knihy a jejich exulantské reedice (např. Modlitby Daniela Adama z Veleslavína), zahraniční pietismem ovlivněné tisky (Arndtova *Zahrádka rajska* aj.), ale i soudobá díla vydávaná na přelomu 18. a 19. století pastory tolerančních církví Janem Véghem, Janem Szalatnayem či Michaellem Blažkem.¹¹

Struktura většiny knih se navzájem velmi podobá, odráží běžný život svých tvůrců i čtenářů. V centru pozornosti stojí modlitby pro neděli – den Páně – provázející čtenáře po celý den od probuzení po večerní ulehnutí. Neděle stála v centru bohoslužebného života evangelíků. Byl to den vyhrazený cestě do *domu modlitby*, chrámu Páně. Zde se evangelík scházel s ostatními bratry a sestrami, aby společně vytvořili společenství Kristovo v jeho jménu a v jeho přítomnosti.¹² Měli si vyslechnout Slovo Boží a slavit Večeři Páně. Připomenout si spásu, kterou Bůh daroval lidem ve svém Synu Ježíši Kristu, nasytit se Božím Slovem, zúčastnit se hostiny, jejímž hostitelem byl sám Kristus. Modlitbu na rtech měl mít věřící již od samého rána, provázela jej cestou do chrámu Páně.¹³ Také *do modlitebny* vstupoval člověk s modlitbou,¹⁴ poté měl rozjímat s Bohem v rámci *Modlitby před kázáním*¹⁵ a následně i *po vyslechnutí Slova Božího*.¹⁶ Obzvláště pečlivě a s velkou úctou pak přistupoval k Večeři Páně, tento obřad jednoty Krista a jeho církve stál v centru bohoslužebného dění. V knihách nalezneme modlitby *před Večeří Páně*,¹⁷ modlitby určené *pro chvíli přijímání Těla Páně*¹⁸ i modlitby *pro užívání krve Ježíše Krista*¹⁹ a celý obřad zakončují *Modlitby po večeři Páně*²⁰ („když okolo stolu Páně chodíš“). S *Modlitbou při odcházení z domu Páně* měl věřící společenství opouštět.²¹

Další části jsou již variabilní a každá z knih akcentuje jinou příležitost, přičemž odrážejí obvykle běžný životní rytmus, společenské zařazení věřících, obvyklé (obtížné) životní situace a momenty, v nichž se člověk mohl nacházet. Život věřícího plynul v určitém rytmu v rámci církevního roku, rozděleného do několika částí dvěma stěžejními událostmi ze života Ježíše Krista: jeho narozením, ukřižováním a zmrtvýchvstáním. Modlitby reflektují významné dny a svátky spojené

dovnitř zdobného věnce na předposlední straně knihy (s. 120) před závěrečným rejstříkem. Srov. HORÁKOVÁ, *Vývoj*, s. 259.

¹¹ BURIAN – MELMUK – MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ (edd.), *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě* 5, s. 295; srov. také BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí*.

¹² Srov. Mt 18:20.

¹³ Srov. např. *Modlitební knížka a žalmy Antonína Filipiho*, s. 1-18: Modlitby ranní v neděli a Modlitba druhá v neděli ráno.

¹⁴ Srov. *Modlitby nábožné pro čest a chválu Boží a spasení duše*, s. 11-16: Vcházeje do chrámu Páně.

¹⁵ Srov. např. *Modlitební knížka a žalmy Antonína Filipiho*, s. 23-27: Modlitby před kázáním Slova Božího a Modlitba druhá před kázáním Slova Božího.

¹⁶ Srov. tamtéž, s. 27-38: Modlitby po kázání Slova Božího a Modlitba druhá po kázání Slova Božího.

¹⁷ Srov. např. *Modlitby horlivé z Písem svatých vybrané s dovolením císař[e] král[e] pro křesťana reformitského náboženství*, s. 25-38: Modlitba první před požíváním Svátosti velebné, Druhá modlitba před přijímáním a Modlitba třetí před přijímáním Svátosti velebné.

¹⁸ Srov. *Modlitby nábožné pro čest a chválu Boží a spasení duše*, s. 39-41: Při přijímání Těla Kristova.

¹⁹ Tamtéž, s. 41-43: Při přijímání Krve Kristové.

²⁰ Tamtéž, s. 44-46: Modlitba po přijímání Večeře Páně.

²¹ *Modlitební knížka a žalmy Antonína Filipiho*, s. 38-41: Modlitby při dokonání Služeb Božích a Modlitba druhá při dokonání Služeb Božích.

právě s těmito událostmi: modlitby v *Adventu*,²² v *den Narození Páně*,²³ v *den Obřezání Páně aneb na Nový rok*,²⁴ modlitby *Velkopáteční*,²⁵ *O velikonoční neděli*,²⁶ *O svatodušních svátcích*.²⁷ Kdy jindy měl člověk volat k Bohu a prosit o jeho pomoc, než v obtížných životních situacích? Takové chvíle v lidském životě nastávaly často, útěchu nacházel zbožný člověk právě v modlitbě: v *Modlitbách v nemoci*,²⁸ *Modlitbách při strachu*, *Modlitbách k Otci, Synu i Duchu Svatému ve smrti*²⁹ nebo jen prostých *Modlitbách každodenních*.³⁰

Kdo byli čtenáři modlitebních knih? Většinou prostí lidé, členové evangelických společenství v různém sociálním postavení, s rozdílným rodinným statutem. Zvláště v průběhu 19. století s postupující „feminizací církve“ pozorujeme postupné převládnutí ženského publika. Na konkrétní profese či stavy cílily *Modlitby řemeslníka*,³¹ *Modlitby otce čeledního i matky čelední*,³² *Modlitby panny*,³³ jejich protějškem byla obecná *Modlitba křesťana*.³⁴

Značnou odlibu získaly modlitby bezprostředně navazující na motivy biblických textů. Pozornost se upírala zejména k velkým biblickým postavám, osobám, které mohly být věřícím vzorem pro svůj vztah k Bohu. Zahrnovaly typově širokou škálu vztahových modelů: jedince zápasícího na život a na smrt, proroka snášejícího (snad až přílišnou) blízkost Boží, vyvoleného pannovníka, křehkou ženu s odvážným srdcem a nezměrnou láskou k Pánu, nejistého, přesto vyvoleného vůdce Božího lidu. Modlitba se sebou takto svazovala i inspirativní životní příběh. Věřící se symbolicky modlil ústy význačných biblických autorit, postav, které osvědčily svou víru, oddanost a službu Bohu. To vše nacházel čtenář v *Modlitbě Jobově*,³⁵ *Děkování Izajáše*,³⁶ *Modlitbách z knih Judit*,³⁷ *Modlitbě krále Šalamouna*,³⁸ *Modlitbě Mojžíšově*.³⁹ Tyto modlitby vycházely vždy ze stejných biblických veršů, autor modlitební knihy je přebíral z předloh, které měl k dispozici. Již samotný výběr témat ale svědčí o dobré znalosti bible. Použita byla látka z Tóry, Prorockých knih, tzv. Spisů i apokryfní text. Uvedené modlitby byly často doprovázeny *Těšitelnými řečmi z Písem svatých vybranými*,⁴⁰ krátkými pasážemi s biblickými citáty vybranými dle vkusu autora. Nejčastěji se jedná o žalmy, které byly jakožto zpěvy synagogy (žalm znamená zpěv či modlitbu)

²² *Modlitby roční evangelické*, s. 72-74: Modlitba svatá adventní.

²³ Tamtéž, s. 75-77: O narození Kristovém.

²⁴ *Modlitby horlivé z Písem svatých vybrané s dovolením císaře král[e] pro křesťana reformitského náboženství*, s. 86-91: Modlitba o obřezání Páně a za šťastný nový rok.

²⁵ Tamtéž, s. 91-96: Modlitba dne Velikého Pátku o sedmi slovech Kristových posledních na kříži promluvených.

²⁶ *Modlitby roční evangelické*, s. 78-80: O vzkříšení.

²⁷ Tamtéž, s. 80-82: Modlitby svaté svatodušní.

²⁸ *Modlitební knížka a žalmy Antonína Filipiho*, s. 158-169: Modlitba pobožného křesťana v nemoci.

²⁹ Tamtéž, s. 169-175: Modlitba k Bohu Otci při smrti, Modlitba k Bohu Synu při smrti a Modlitba k Bohu Duchu svatému v úzkosti při smrti.

³⁰ Tamtéž, s. 65-79: Modlitby ku každodennímu modlení příhodné; *Písně a modlitby evangelické*, s. 186-190: Modlitby za všechny věci potřebné všeho křesťanstva.

³¹ *Modlitby roční evangelické*, s. 20-25: Modlitba řemeslníka.

³² Tamtéž, s. 8-13: Společná modlitba ranní otce čeledního neb matky čelední s domácími.

³³ *Modlitby křesťanské od Jana Salatnay staršího kazatele Slova Božího v církvi evangelické hel[vetského] vy[znání]*, s. 117-119: Modlitba panny.

³⁴ *Modlitby roční evangelické*, s. 83-86: Modlitba křesťanského člověka.

³⁵ *Modlitby nábožné pro Čest a chválu Boží a spasení duše*, s. 45-46: Modlitba Jobova v 7. a 20. kapitole.

³⁶ Tamtéž, s. 47-50: Děkování Izajáše v 22. kapitole.

³⁷ Tamtéž, s. 50-53: Modlitba z knih Judit v 7. a 9. kapitole.

³⁸ Tamtéž, s. 53-58: Modlitba krále Šalamouna v Přísllovích ve 30. kapitole, Modlitba jiná Šalamouna.

³⁹ Tamtéž, s. 58-61: Modlitba v 2. knize [Exodus], 32. kapitole.

⁴⁰ Tamtéž, s. 62-70: Těšitelné řeči z Písem Svatých vybrané.

velmi oblíbené, nejvíce žalmy 6, 51, 102, 130 – tzv. kající žalmy.⁴¹ Jiné preferované citace se hlásí k novozákonním příběhům, pocházejí z evangelií, ale i z epištol. Spojující myšlenkou je vyznání vin, lítost, oddání se Bohu, víra v Ježíše Krista a jeho oslava coby Spasitele, hluboká úcta před jeho obětí a naděje, že ač se na zemi zle žije, Ježíš skrze svou oběť spasí každého hříšníka, který v něj skládá své doufání.

Autoři modlitebních knih pracují s biblickým textem v zásadě čtyřmi způsoby:

1. Užíváním plných citací s odkazy na příslušnou biblickou knihu, kapitolu, případně verš.
2. Pouhými odkazy na konkrétní biblická místa bez citace jejich znění, autor předpokládal znalost odkazovaného textu, resp. jeho dohledání čtenářem.
3. Citáty či parafrázemi bible bez upřesnění odkazu.
4. Připomínkami biblických příběhů transformovanými pro potřeby čtoucího, resp. tezemi odvolávajícími se na biblické doklady, např.: Člověk má prokazovat druhému milosrdenství tak, jak to činil biblický Samaritán.⁴²

Ač vycházejí z tištěných předloh, u kterých můžeme předpokládat určitou teologickou koncepci díla, teologický záměr se nevytrácí ani z rukopisných modlitebních knih. U nich bychom mohli předpokládat jistý *teologický zmatek*, zvláště pokud víme, že jejich autoři pracovali s různými předlohami, často velmi kreativním způsobem. Avšak nenechme se mýlit. Základní osa byla zřejmá prakticky všem autorům: Hříšný člověk navzdory porušenému vztahu k Bohu přesto doufá v Boží pomoc a milosrdenství, vyznává Krista Ježíše jako Spasitele, chválí Hospodina každým svým činem v každém okamžiku svého života. Tuto osnovu reprezentují určité vybrané verše ze Starého i Nového zákona, které se vícekrát opakují. Jedná se o verše, které zároveň mohou fungovat jako vyznání, se kterými se věřící člověk mohl ztotožnit a vyslovovat je svými ústy k Bohu ve svých modlitbách. Které z veršů to byly? Zmíňme aspoň některé a posuďme sami, co vypovídají o víře autorů i čtenářů modlitebních knih:

Proč jsi smutná, duše má, a proč se kormoutíš? Posečkej na Boha, neboť ještě vyznávati jej budu, i hojně spasení tváři jeho.⁴³ Co jest člověk, že jsi naň pamětliv, a syn člověka, že jej navštěvuješ?⁴⁴ – Hlas volajícího: Připravtež na poušti cestu Hospodinovu, přímou učinite na pustině stezku Boha našeho.⁴⁵ Nebojtež se; nebo aj, zvěstují vám radost velikou, kteráž bude všemu lidu. Nebo narodil se vám dnes spasitel, kterýž jest Kristus Pán, v městě Davidově.⁴⁶ – Dnes spasení stalo se domu tomuto.⁴⁷ Jezukrista, kterýž vydal sebe samého za hříchy naše, aby nás vytrhl z tohoto přítomného věku zlého, podlé vůle Boha a Otce našeho.⁴⁸ – Dům můj dům modlitby jest.⁴⁹ Jak jsou milí příbytkové tvoji, Hospodine zástupů! Žádostiva jest a velice touží duše má po síňcích Hospodinových; srdce mé, i tělo mé pléše k Bohu živému. Blahoslavení, kteříž přebývají v domě tvém, tiť tebe na věky chváliti budou. Berou se houf za houfem, a ukazují se před Bohem na Sionu. Nebo lepší jest den v síňcích tvých, než jinde tisíc; zvolil jsem sobě raději u prahu seděti v domě Boha svého, nežli přebývati v stáncích bezbožníků.⁵⁰ – Dám Tobě srdce, aby mě znalo.⁵¹ Proste, a budeť vám dáno; hleďte, a naleznete;

⁴¹ Kající žalmy, určené zvláště pro chvíle pokání, nebyly samozřejmě výhradní doménou evangeliků, tvořily častou a oblíbenou součást také katolických modlitebních knih. Srov. HORÁKOVÁ, *Vývoj*, s. 262.

⁴² Lk 10:29-37.

⁴³ Ž 42:6.

⁴⁴ Není-li uvedeno jinak, citujeme dle Bible kralické, jednodílného vydání z roku 1613. Ž 8:5.

⁴⁵ Iz 40:3.

⁴⁶ Lk 2:10-11.

⁴⁷ Lk 19:9.

⁴⁸ Gal 1:3b, 4.

⁴⁹ Lk 19:46.

⁵⁰ Ž 84:2, 3, 5, 8, 11.

⁵¹ Parafráze textu z knihy proroka Jeremijáše, Jr 24:7 Nebo dám jim srdce, aby znali mne, že já jsem

*tlucte, a budeť vám otevřeno.*⁵² *Ale hleďte nejprv království Božího a spravedlnosti jeho, a toto vše bude vám přidáno.*⁵³ *Podtež ke mně všickni, kteříž pracujete a obtíženi jste, a já vám odpočinutí dám. Vezměte jho mé na se, a učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokorný srdcem, a naleznete odpočinutí dušem svým. Jho mé zajisté jestiť rozkošné, a břímě mé lehké.*⁵⁴

Je samozřejmé, že vedle uvedených oblíbených veršů, doprovázely jednotlivé modlitby adekvátní biblické texty, které tvořily s modlitbami vzájemně provázané celky. Z nich prosby vycházely, k nim také směřovaly. Podrobný teologický rozbor většního celku modlitebních knih různých autorů představuje velké badatelské téma a na své zpracování teprve čeká.

Pozoruhodnou otázkou nastoluje užití biblických textů, které evangelíci označují jako apokryfní, v římskokatolickém prostředí se nazývají deuterokanonické. Ač se v českém evangelickém prostředí dnes k biblickému kánonu nezařazují a evangelíci s nimi pracují jen málo, přece byly součástí Bible kralické⁵⁵ a Lutherovy bible, naopak kalvinisté k nim zaujali zásadně rezervovaný postoj. V toleranční době pastoři, a to obojí konfesní příslušnosti, využívali jako základ svých kázání apokryfních textů, anebo s nimi v kázání alespoň pracovali.⁵⁶ Věřící tedy mohli přicházet s těmito (biblickými) knihami do kontaktu ze dvou stran – z bibli a výkladů, které měli doma – a prostřednictvím kázání v kostele. Není divu, že pokud některé z těchto textů shledali vhodnými k doplnění či vyjádření svých modliteb, neváhali je použít.

Modlitby vedle biblických citátů doplňovaly také vyobrazení, a sice dvojího charakteru: dekorativní a ilustrativní. Dekorační prvky v podobě florálních motivů,⁵⁷ zdobných orámování textů,⁵⁸ iniciál, zvýraznění nadpisů anebo klíčových slov textů zhmotňují autorovu touhu po kráse, ovšem oděnou do tradiční protestantské střízlivosti. Drobné ornamenty text neruší, přesto mohou potěšit oko i duši čtenáře. Nabídka motivů ilustrujících samotný text není příliš široká, snaží se o naplnění evangelického přístupu k umění jako takovému: vyučovat, napomínat, potěšovat, ale nepřebíjet vztah mezi čtenářem a textem.⁵⁹ Mezi klasická vyobrazení tak patří planoucí srdce, modlitebny jako *domy boží*, kalichy, desky desatera, Adam a Eva u stromu poznání.⁶⁰

Geneze modlitebních knih – příklad Malé knížečky o věku starém

Vzácnou možnost nahlédnout způsob práce tvůrců rukopisných modlitebních knih – těch, kteří svá díla často sepisovali anonymně, nabízí *Malá knížečka o věku starém* z roku 1814 od venkovského písmáka, kantora a laického kazatele Tomáše Jurena (1750 – 1829). Působil v horách na pomezí Čech a Moravy, kde kreslil a maloval „evangelické obrazy“, psal úvahy, kázání, kancionály a zřejmě

Hospodin. I budou mým lidem, a já budu jejich Bohem, když se obrátí ke mně celým srdcem svým.

⁵² Lk 11:9.

⁵³ Mt 6:33.

⁵⁴ Mt 11:28-30.

⁵⁵ Tyto knihy byly součástí pátého svazku šestidílné Bible kralické, který byl vytištěn roku 1588. Více viz KYAS, Vladimír. *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha 1997, s. 185 an.

⁵⁶ Jako příklad uveďme prvního moravského superintendenta reformované církve Michaela Blažka. Viz BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí*, kázání M. Blažka v přílohách knihy.

⁵⁷ Srov. POŠ, Jan. *Růžová zahrádka*. Psané a zdobené lidové modlitby z let 1750 – 1850. In *Růžová zahrádka. Rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století*. Sbíрка Jana Poše. Olomouc 2009, s. 33.

⁵⁸ Tamtéž, s. 29.

⁵⁹ Pro srovnání se „strategií“ výzdoby katolických modlitebních knih srov. ČERNÝ, Pavel. *Modlitební knihy 18. a 19. století a jejich ilustrace*. In *Růžová zahrádka. Rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století*. Sbíрка Jana Poše. Olomouc 2009, s. 39-45.

⁶⁰ Pro další informace viz BOLOM, Sixtus – KOTLÍKOVÁ, Martina – KOTLÍKOVÁ Dagmar. *Neučiníš sobě rytiny. Evangelické umění toleranční doby 1781 – 1861*. Brno 2010.

nejhojněji modlitební knihy. V případě *Malé knížčky o věku starém*, kterou podepsal svým jménem, se pokusil o svěbytný teologický traktát. Juren zde pracuje s biblí podobným způsobem jako v modlitebních knihách, které bývají nezřídka pokládány za pouhé opisy tištěných předloh. Text je však jeho autorským dílem, podle všeho nevychází z žádné přímé předlohy. Invenčním způsobem využívá biblické citáty v celé šíři Starého i Nového zákona včetně apokryfů, jak s odkazy, tak bez odkazů, ale i parafráze jednotlivých příběhů a biblické motivy, kterými podepírá své teze. Přijmeme-li předpoklad, že kniha byla určena Jurenovým spoluobyvatelům, pak přesvědčivě dokládá roli české bible v každodenním životě venkovského společenství, kde nebyla jen pasivně přijímána, nýbrž se stala bezednou studnicí a zdrojem inspirací pro svěbytnou autorskou tvorbu.⁶¹

Osobnost Tomáše Jurena se může stát přesvědčivým průvodcem ve světě umělecké výzdoby modlitebních knih a jiných Biblí inspirovaných rukopisů, která přímo souvisí s dalšími projevy „evangelického umění“, totiž s malovanými „textovými“ akvarely na papíře a jejich protějšky v podmalbách na skle či s biblickými nápisy na stěnách tolerančních modliteben. „Evangelická“ výzdoba nikdy neměla být samoučelná, každá její část hledala smysl ve vzdělávání, napomínání a potěšování. Výzdoba proto volbou a dekorací písma akcentuje samo Slovo, biblické slovo, obrazem pak podává svědectví o biblické symbolice. Klíčovým motivem je kalich jako připomínka evangelické identity všeobecného kněžství všech věřících a přijímání pod obojí způsobou.⁶² Dominantní motiv mnoha rukopisných knih, charakterizující zbožnost tolerančních evangelíků s vazbou k pietismu představuje srdce, zpravidla s vepsaným textem, z něhož tryskají květy symbolizující krásu Božího stvoření. Právě srdce má představovat domov víry v člověku, v evangelických modlitebních knihách symbolicky vyjádřený spojením s textem. Text v srdci srdce byl buď název modlitby nebo biblický citát, např. *Dám Tobě srdce, aby mě znalo* (parafráze z 24 kapitoly Jeremijášova prorocství).⁶³ Květinová výzdoba různého provedení tvoří nejhojnější obrazový doprovod rukopisných modliteb. K dalším námětům patří vyobrazení biblického chrámu v podobě prostého *domu Modlitby* bez věže, připomínajícího neplnoprávné postavení evangelíků ve společnosti spoutané tolerančním zákonodárstvím. Znázornění toleranční modlitebny obvykle doprovází citaci a parafrázi žalmu 84 *Jak jsou milí příbytkové tvoji, Hospodine zástupů!*⁶⁴ Vzácněji se objevují desky Desatera v jeho kalvínském rozdělení, první deska a první až čtvrté přikázání hovoří o vztahu k Bohu, druhá deska a páté až desáté o vztahu k druhému člověku. Katolíci a luteráni mají Desatero rozvrstveno jinak.⁶⁵ V souvislosti s Večeří Páně pak nacházíme také obraz pelikána krmícího mláďata vlastní krví, odkazujícího na Krista: *Tak jako pelikán na skále činí tam, tak já tělo i duši mou dávám vám*. Symboliku pelikána, obvyklou v katolické zbožnosti, převzali čeští evangelíci od svých uherských pastorů.⁶⁶

⁶¹ Horácké muzeum v Novém Městě na Moravě, sbírka rukopisů, sign. K 1209-3561; BOLOM, Tomáš Juren, s. 184-189 (edice).

⁶² O ustanovení Večeře Páně ve formě lámání a požívání chleba a společného pití vína z kalicha pro trvalé připomínání Kristovy oběti hovoří synoptická evangelia – Mt 26:27-29, Mk 14:23-25, Lk 22:20. Mimo texty evangelií se podobný text nachází v prvním Pavlově listu do Korintu – 1Kor 11:25.

⁶³ Např. Ústřední archiv ČCE, sbírka rukopisů, sign. 103, s. 59; Archiv Farního sboru ČCE Prosetín, rukopisná modlitební kniha, cca 1820, bez inv.č., s. 68.

⁶⁴ Archiv Farního sboru ČCE Prosetín, rukopisná modlitební kniha, cca 1820, bez inv.č., s. 20-22.

⁶⁵ Městské muzeum Polička, sbírka rukopisů, p.č. 3365 (*Modlitby křesťanské od Jana Salatnay starssjho...*), s. 22. Srov. PRUDKÝ, Martin. Dekalog v biblické teologii: Text Desatera a jeho význam pro bibli a její teologii. In *Život Dekalogu, život Písma*. Uspořádal Martin PRUDKÝ. Praha 2010, s. 7.

⁶⁶ Městské muzeum Polička, sbírka rukopisů, p.č. 3365 (*Modlitby křesťanské od Jana Salatnay starssjho...*), s. 36. Srov. BOLOM – KOTLÍKOVÁ, M. – KOTLÍKOVÁ, D., *Neučiníš sobě rytiny*.

Modlitební knihy v reflexi konce 19. století

Modlitební knihy byly využity pozdním 19. stoletím při hledání „českého národního umění výtvarného“. Jako pramen národního stylu je představila například *Národopisná výstava československá roku 1895*. Výstava zdůraznila prostotu lidových tvůrců, jejichž po generace předávané dovednosti se mohly srovnávat s uměním elitním. Modlitební knihy zrcadlily zásluhou schopností „učňů přírody“ krásu české země, což se nevyklučovalo s tím, že mnozí iluminátoři podléhali vlivům uměleckých slohů „vysokého“ umění – renesance, baroka či empíru. Knižky ilustrovali např. romantismem ovlivněnými hradními zříceninami.⁶⁷ „Modlitby tyto psali a malovali po výtce vesničtí kantoři, mnohdy také prostí řemeslníci. Ano při některých rodinách bylo umění toto po mnohá kolena provozováno a v některých krajinách vyvinuly se svérázné slohy, školy těchto iluminátorů a písářů, jichž mistrem a učitelem byla prostá příroda, k níž plnou láskou, nejvroucnějším citem Inulí. S jakou něhou malovali prostá kvítka, s jakou bodrostí uměli osvěžovati své obrázky švitořivým ptactvem aj.! Prostoucké motivy těchto obrázků a ozdůbek omženy jsou pelem pravé poesie – poesie písně národní!“⁶⁸

Evangelické modlitební knihy ve společenském kontextu

Evangelické rukopisné modlitební knihy představují cenný pramen pro výzkum mentality a zbožnosti obyvatelstva, hlásícího se k nekatolickým konfesím. Bible hrála stěžejní roli pro zachování specifické identity a víry zděděné po předcích, zvláště v dobách evangelikům nepříznivým. K celkovému zhodnocení významu české bible v dobové, zvláště venkovské protestantské společnosti a kultuře se nabízí srovnání s modlitebními knihami římskokatolické provenience. Katolické knihy kladly důraz na liturgii, jež je v rámci římskokatolické bohoslužby výrazně více akcentována. Kromě Krista se ve velké míře obracely i k Panně Marii a k řadě dalších světců. Tito jako prostředníci mezi Bohem a lidmi, svědkové, jež osvědčili svou víru, měli sehrát roli přímělců u Pána Boha. Tvořili mezistupeň, podvědomě volaný ku pomoci hříšnými lidmi, kteří měli obavy ze své nedostatečnosti stanout tváří tvář Hospodinu. Protestantské rukopisy více akcentovaly osobní vztah člověka k Bohu a vděčnost za dar víry.⁶⁹

Přesto má část modliteb z protestantského i katolického prostředí shodný námět: modlitby raní, večerní, při příchodu do domu Páně, před kázáním, po kázání, před přijímáním, po přijímání či modlitby ve velké sváteční dny. Evangelici a katolíci mohli vycházet ze stejného biblického zdroje (např. v oblíbených žalmech nebo v *Modlitbě Šalamounově* dle třicáté kapitoly knihy Přísloví, která se vyskytuje jak v evangelických, tak v katolických knihách), texty se však vzhledem k použití jiných slov a formulací neshodují, byť se jedná o velmi drobné nuance.⁷⁰ Jistě se ocitali v podobných životních situacích, jejich denní běh měl podobný rytmus, řešili podobné obtíže. V některých případech proto není možno téměř určit křesťanskou konfesi, pro kterou autor modlitební knihu psal, jelikož se objevují prvky charakteristické jak pro protestantskou, tak katolickou zbožnost. Dalším faktorem, jenž je nutno vzít v potaz je, že v době ilegality tajných nekatolíků souviselo zdánlivě „ekumenické“ pojetí s nebezpečím zabavení kacířských knih, které svoji pravou tvář maskovaly

⁶⁷ Ústřední archiv ČCE, sbírka rukopisů, sign. 181 (*Ručnj Knjžka kteraž w sobě obsahuje Modlitby ku užjwanj gych pri Službbach Božjch w Cyrkwy Božj Ewangelicke. 1824*), s. 4.

⁶⁸ ADÁMEK, Karel. *Upomínky na Národopisnou výstavu československou roku 1895*. Praha 1896, s. 23.

⁶⁹ NEŠPOR, *Lidové modlitební knížky*, s. 50.

⁷⁰ Např. Městské muzeum Polička, sbírka rukopisů, p.č. 3366 (*Modlitby nábožné pro Čest a Chválu Boží a spasení duše vypsané...*), s. 53-54. Srov. Moravská zemská knihovna v Brně, RKP-1149-280 (*Toto duchovní křesťansko-katolické jádro*), s. 166 – převzato z HORÁKOVÁ, *Vývoj*, s. 38.

převzetím titulních stran či dílčích částí z oficiálních katolických tisků. Ač ve volbě biblického překladu evangelíci jednoznačně preferovali Bibli kralickou, případně její exulantské verze, nebránili se v jednotlivých modlitbách či citátech užití překladů katolických, jmenovitě Bible svatováclavské. Kralická bible zůstávala i po vydání Tolerančního patentu autentickým jádrem evangelické identity a podržela si tuto svoji prvořadou hodnotu po celé 19. století.

Nejen my, nýbrž i před několika desetiletími autoři prvorepublikové publikace *Bible a český národ* se zamýšleli nad vlivem bible v českém venkovském prostředí na základě konfesní příslušnosti obyvatelstva. Soustředili se mj. na aspekt, který mohl s modlitebními knihami úzce souviset, totiž na zájem katolického lidu o „náboženské pověsti, pověry, různé věštby a vysloveně fantastické a blouznivé výtvoř“. Tento zájem o nadpřirozeno byl prý u evangelíků „normalisován biblí a lokalisován do oblasti její látky a je, srovnáme-li jeho působení s poměry v prostředí katolickém, poměrně malý. Protestantismus se jeví v této souvislosti zřejmě jako církevní zřízení, jež sytí kulturní potřebu své primitivní vrstvy bohatěji než kolicismus a je lidovější.“⁷¹ Jakkoliv se jeví podobně zobecňující závěry diskutabilními,⁷² připojme k nim ještě vnitroevangelickou reflexi účinku bible na věřící hlásící se k odkazu reformace. Krátké zamyšlení nad evangelickou vzdělaností pochází od neznámého autora. Bylo otištěno v časopise *Kostnické jiskry* v roce 1953: „Patřivalo k vzácným samozřejmostem našeho života, že všeobecné vzdělání a kultura evangelíků se příznivě odrážela od průměru katolických spoluobčanů. Nejenže negramotnost byla čímsi neznámým, ale i zevní ráz obcí, kde byli evangelíci v početní převaze, anebo i příbytků a jednotlivých domů, kde žil evangelík v moři jinověří, byl svědectvím o ladnosti, pořádku, odborných znalostí jejich obyvatel. A všeobecné vzdělání zvláště ve větvích humanitních bylo příslovečně vysoké. Jak je tomu s námi dnes? Je to na nás znát, že žijeme svůj život žijeme vážněji, pilněji, odpovědněji?“ Evangelický časopis čtenáře upamatovává na pramen evangelické identity: „A nezapomeňme, že tato touha po obecné kultuře byla důsledkem horlivého studia Písem.“⁷³

Závěr

Rukopisné evangelické modlitební knihy představují cenný pramen pro poznání mentalit, zbožnosti i náboženské praxe evangelických komunit v toleranční době. V odborné literatuře byla dosud věnována pozornost zejména katolickým modlitebním knihám a předpokládalo se, že okolnosti vzniku, užívání, postupy při jejich vytváření a další okolnosti života evangelických modlitebních knih budou obdobné. Při studiu knížek evangelické proveniencí vystupuje do popředí zejména systematická práce s biblickým textem, zcela v souladu s reformačním principem *Sola Scriptura*. Písmo je zároveň zdrojem modliteb, jejich kotvou i prostředníkem. Naznačená typologie představuje zatím pouze základní charakteristiku užívání bible, podrobnější teologický rozbor v širším historickém kontextu by byl více než žádoucí. Dalším krokem by pak mohla být analýza tištěných publikací, jež tvořily předlohy pro tvůrce modlitebních knih, ale i kázání evangelických pastorů, vedoucí k porozumění světu víry tolerančního člověka. Výsledky výzkumu by mohly a měly být interpretovány ruku v ruce s poznatky studia výtvarných projevů evangelických komunit (netoliko obrazů samotných, ale i architektury, výtvarných projevů v užitém umění apod.). To vše zůstává výzvou pro další výzkum.

⁷¹ SMETANA, Robert. Pět českých písní lidových. In *Bible a český národ*. Uspořádala Hana HUMLOVÁ. Brno 1935, s. 89.

⁷² Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 154, 175.

⁷³ Evangelická vzdělanost. In *Kostnické jiskry*, 1953, č. 20, s. 3.

SUMMARY: PROTESTANT PRAYER BOOKS FROM THE 18TH AND 19TH CENTURIES AND THE CZECH BIBLE. Handwritten prayer books appeared among the secret non-Catholics in Czech folk environment throughout the whole 18th century, “the golden age” of their existence is turn of the 18th and the 19th centuries. The prayer book was an item of prominent significance in folk Christianity and it was considered its characteristic feature. The handwritten prayer books flourished probably due to religious reforms of Joseph II. Due to legalization of religious plurality, it was necessary to create available “tool of ecclesiasification” for deepening of individual confession identity so there would not be stumbling over “public discussion” not only about Protestantism and Catholicism, but also about faith itself, religion and God. Because of this reason, the churches could tolerate written prayers deviating from the orthodox teachings of different faiths, too. The article focuses on the analysis of Biblical quotes, paraphrases and references in handwritten prayer books of the Protestant provenance from the 18th and 19th century. According to the analysis of the selected sample of prayer books, the paper presents their typical structure and typology of contained prayers. Illustrations, which were usually considered an essential part of the observed work, can also be analyzed from the point of view of frequency and the form of relation to Bible. A key visual motive is chalice; it serves as a memento of Protestant identity of clergy of all believers and Communion in both ways. Another frequently used symbol is the heart related probably to pietistic devotion which was very common in that period. Artistic features of prayer books were used for search of “Czech national fine art” in late 19th century.

Briefly described comparison with prayer books of Roman Catholic provenance provides the data for the overall analysis of the Czech Bible phenomenon from the point of view of the period, mainly the country Protestant society and culture. Catholic books were more aimed at liturgy and they paid attention to Virgin Mary and saints besides Christ. The Protestant manuscripts put more focus on personal relationship with God and gratitude for the gift of faith.

PhDr. Sixtus Bolom-Kotari, Ph.D.
The Institute of History Czech Academy of Science
Prosecká 76
CZ-190 00 Praha 9
The Czech Republic
bolom-kotari@hiu.cas.cz

Mgr. Martina Bolom-Kotari, Ph.D.
Philosophical Faculty, University of Hradec Králové
Department of Auxiliary Historical Sciences and Archival Science
Náměstí Svobody 331
CZ-500 03 Hradec Králové
The Czech Republic
martina.kotari@uhk.cz

Přílohy

Příloha 1-3: Typická jednoduchá vyobrazení doprovázející text evangelických modlitebních knih: planoucí srdce, kalich, modlitebna. Stručně, ovšem jasně a výstižně charakterizují víru evangelíků: srdce, v němž sídlí Bůh sám, kalich jako symbol Kristovy krve a modlitebna – chrám Páně, kde se scházejí věřící ke společnému vyznávání. *Modlitby nábožné pro čest a chválu Boží a spasení duše*, s. 14, 35 a 38. Zdroj: Archiv autorů.

Appendices

Appendix 1-3: A typical simple illustrations accompanying the text of Protestant prayer books: flaming heart, chalice, chapel. Even though they do it very briefly, these symbols characterize the Protestant faith in a strict and clear manner: heart is a place where the God himself dwells, chalice is a symbol of Christ's blood and chapel symbolizes the temple of the Lord, where the faithful gather in a common confession. *Modlitby nábožné pro čest a chválu Boží a spasení duše*, pp. 14, 35 and 38. Source: Archive of the authors.

Příloha 4: Modlitba před přijímáním Svaté Večeře Páně. Zdroj: Městské muzeum a galerie Polička. Modlitby roční evangelické, sign. k 47.

Modlitba před přijímáním Svaté Večeře Páně⁷⁴

Milosrdný Bože a Otče náš, prosíme Tebe, abys i v této Večeři, v které my slavenou památku přehořké Smrti tvého milého Syna Ježíše Krista světíme, skrze Ducha tvého Svatého to v srdcích našich působiti ráčil, aby sme my s silnou Nadějí tvému Synu, Kristu Ježíši, čím dále tím více sebe samých oddali, aby naše zemdlené a zkormoucené srdce s jeho pravým tělem a krví ano i s ním samým pravým Bohem a člověkem tím věčným nebeským chlebem skrze moc Ducha Svatého nakrmené a obcerstvené býti mohli, abychom my již ne v hříších našich, ale On v nás a my v něm živi byli a opravdově nového a věčného kšaftu a smlouvy milosti na tento způsob oučastni a ujištění býti mohli, že Ty věčně naším milostivým otcem býti chceš, nám nikdy více hříchy naše připomínati, nýbrž nás ve vším na těle i na duši zaopatřit jako tvé milé dítky a dědice, uděl nám též tvou svatou milost, abychom my vesele náš kříž na sebe berouce sebe sami žal zapírali, našeho Vykupitele vyznávali a v našem kříži a v těžkostech Pána našeho Ježíše Krista z nebes očekávali, kde on naše smrteľné tělo k svému přejasnému Tělu podobně učiní a nás k sobě do věčnosti pojme. Amen. Otče náš, jen si na⁷⁵

...

Pane Jezu Kriste, Beránku Boží, mé jedinké potěšení, má naděje a životě můj, já veliký hříšník přicházím opět povolán jsa k tvé Nebeské večeři, v níž mi své svaté Tělo k jedení a svou drahou krev ku pití předkládals při níž a rozpomínati se mám na tvé bolestné utrpení a hořkou smrt, kterouz mne od hříchu smrti dábla a věčného zatracení vykoupil, pokorně sedí, prosím tvé Milosti, ráčiž v srdci mém skrze ducha svého s vzbuditi srdečné toužení po tomto Nebeském pokrmu a nápoji a mne silné víry udělití, abych v pravém poznání a želení hříchů mých spáchaných a v jistém doufání i Tebe všechny neužitečné péče a matné myšlení od sebe vzdálil, Tebe pak Pána svého náležitě ctil, tvé svaté utrpení a smrt s vděčností sobě připomínal a Tebe, pravý chlebe nebeský, tak jej sem povinen, přijímal s pravou věrou s nadějí silnou s vroucí láskou a nábožnosti křesťanskou k potěšení a spasení mé bídne duše a po dokonání běhu putování mého pravou věčnou a nebeskou vlast dosáhl a k Tobě přišel k spatřovati Tebe tváři v tvář a k zůstávání s tebou na věky, k čemuž dopomoz mi, ó Pane Jezu Kriste pro Tvou svatou krev a smrt. Amen

...

Spasiteli můj, Bože můj, spomocniče a ochránce v Toběť jsem já složil všecku naději a doufání své a v té naději také příjmu a požívati budu těla a krve Spasitele svého Pána Ježíše Krista, v kterémž mi zaslíbeno jest odpuštění a obmytí všech mých hříchů, a že skrze to víra má obnovena i posilněna bude a já s ním sjednocen v jeho duchovní tělo jako živý oud připojen budu až do skonání mého. Amen.

⁷⁴ Text modlitby mírně upraven za účelem snazšího porozumění.

⁷⁵ Uvození slov Modlitby Páně, která není dále vypsána.